

UTÓSZÓ

Somlyó Zoltán összegyűjtött verseinek első részeként adjuk közre minden életében megjelent önálló verseskötetének szövegét. (Nehéz szívvel mellőztük itt – több szempontból is – a *Nyitott könyv* című „lírai pamflet”-jét, egyik legjelentősebb alkotását, később adjuk közre.)

Minden olyan önálló kiadványt verseskötetnek tekintettünk, amely lírai alkotásait tartalmazza (legyen az könyv vagy „csak” füzet).

Súlyos és régi adósságot törlesztünk ezzel – aligha csak Somlyóval, hanem a századelő még mindig csak részben ismert irodalmával szemben is.

Somlyó a 20. század első harmada modern magyar irodalmának egyik meghatározó alakja volt. Számos kötete a korszak alapképei közé tartozik, helyét bizonyosan a legnagyobbak között kell kijelölni.

Átkozott költőnek nevezte magát már harmadik, 1911-ben megjelent kötete címében, pedig átkozottsága csak később teljesedett ki. Ez az „átkozottság” a mai napig tart (s bizonyosan marad is sokáig, szomorú magyar sajátosságként), az utókor mit sem változtatott rajta.

Mind megítélésén, mind műveinek kiadásán furcsa átok ül. Mint ha minden a visszájára fordulna vele kapcsolatban. (Persze, mondhatnák, nincs ezzel egyedül...) Amit másnál elfogadnak, figyelmen kívül hagynak, azt nála ellenére fordítják.

Somlyó Zoltán összes versét nem szabad, de nem is lehet, kiadni – valahogy így szólt évtizedeken át a merőben ideologikus „átok”. Az indokok között első helyen szerepelt, hogy rendkívül egyenetlen a költői termés. Ezt senki nem vitatja, ám ki tudna egyenletesen magas színvonalú életművet említeni (bármelyik irodalomban is), különösen azok közül az író-poéták közül, akik a 20. század első felében az újságírásból (is) éltek, mint pl. Ady, Juhász, Szép, de akár Karinthy és Kosztolányi vagy Móra, Krúdy, Márai... Somlyó életműve semmivel sem egyenetlenebb, bár – ez kétségtelen – jóval rendezetlenebb, így vizsgálata, értékelése nehezebb.

Más kérdés, hogy a századelő sajtójának föltártsága sem teszi lehetővé egyelőre Somlyó életművének teljes kiadását. Az ő esetében könnyű egy szeletet kiragadni publikációs tereiből, hogy kötetben

nem jelent meg (sajnálatosan önálló műfajjá lett ez a szemezgetés, tépázva az alapkutatás pozícióit)... a magányos (intézményi háttér nélküli) kutatók – köztük magam is, nem elsőként a sorban – a módszeres kutatást földadni kényszerültek.

Somlyó több száz lapban közölte írásait (nem csak verseit!), műveinek bibliográfiája több ezer tételt tartalmazhatna. A végső összegzés azért nem olyan riasztó, mert a publikációk nem kis része már megjelent műveinek – esetleg más címmel, esetleg kicsit átalakítva, de legtöbbször változatlan – újraközlése.

Verseinek csak kis (prózájának elenyésző) része került be életében köteteibe, de halála után sem sokkal több. Elfogadható magyarázatot találni nehéz lenne arra a gyakorlatra, mely a különös gonddal szerkesztett ciklusait és viszonylag kevés kötetét sem engedte változatlanul megjelenni, csak jelentős kihagyásokkal, sőt: csonkításokkal. Somlyó Zoltán életműve irodalomtörténeti értékelésének egyik legfőbb akadály a szétszórtságában, rendezetlenségében adható meg. (Az „ideológiaiak” is ismertek.)

Hiába folyóirat-központú a magyar irodalom, hiába jelennek meg egy költőnek naponta-hetente költeményei – csak kötetbe gyűjtésük után számíthat megmérettetésre és befogadásra a literatúránkban. Ez a kötetbeni reprezentáció Somlyónak csak pályája első felében adatott meg.

Az átkozott költő első verseskötete (a *Dalok*...) 1902-ben alighanem teljesen visszhangtalan maradt, egyetlen róla szóló írást, de még csak korabeli említést sem ismerünk. (Hasonlóan Ady Endre és Szép Ernő első köteteihez.) Költői helyét és rangját az 1910-ben Szegeden kiadott *Dél van* című (második) kötete alapozta meg. (Első méltatója Juhász Gyula volt, majd Karinthy, Kosztolányi...) A harmadik, *Az átkozott költő* című kötete volt a legsikeresebb (a Modern Könyvtárban két kiadást ért meg). 1912-ben a Tevannál jött az *Északra indulok*, 1913-ban a *Sötét baldachin*, Karinthy előszavával ismét a Modern Könyvtárban. Majd hároméves szünet következik (a világháború első éve). A versein kívül nincs más adatunk rá, de katonaként a fronton lehetett. 1916 volt a „legtermékenyebb” éve, négy kötete jelent meg (igaz, ebből három inkább csak füzet, de köz-

tük van a *Végzetes verssorok*, a *Nyitott könyv* a negyedik). Ezután haláláig (mintegy húsz évig) már nem jelenik meg érdemleges verseskönyve.

Legterjedelmesebb és legjelentősebb kötete lehetett volna a *Jajgató Felicián* (1919), ha a Tanácsköztársaság bukása maga alá nem temeti. Egyetlen levonata maradt fenn, 124 lapon (a címlap és az utolsó pár lap nélkül, 3–126. oldal), melyből ma csak 68 állt rendelkezésünkre. Egy, a levonat alapján készült tartalomjegyzék segítségével majdnem teljes egészében helyreállítottuk (7 vers kivételével, melyeknek nem sikerült nyomára akadnunk).

A férfi versei (1922) száz példányban jelent meg, a *Szűz Miléva* bibliofil kiadásban Temesvárott került ki a nyomdából, a *Kenyér ABC* pár lapos füzetecskéjének létrejöttéről semmit nem tudunk.

E kötettelenség okait valószínűleg sosem ismerjük meg. Ha a Tanácsköztársaság alatti szerepét (naiv lelkesedését) vennénk alapul, mindenképpen rá kellene kérdeznünk, hogy akkor regényei hogyan jelenhettek meg? A legnagyobb példányszámú napi- és hetilapokban, a legjelentősebb irodalmi folyóiratokban publikált. Közlési tilalom aligha sújthatta. Bár a Baumgarten-díjának elmaradása talán magyarázható a hatalom vétőjával (de kérdés, miért csak szinte egyedül őt bojkottálta a Horthy-kultúrpolitika)...

A Somlyó-verseskötetek ismertetéseiből a legbővebb válogatás *Az átkozott költő – Somlyó Zoltán emlékezete* (Nap Kiadó, Bp., 2001, szerk.: Somlyó György és Zsoldos Sándor) című kötetben található. Ugyanúgy költészete utóéletének legfontosabb dokumentumai is megtalálhatók itt.

A kötetek méltóan reprezentálják Somlyó költészetének első korszakát.

Még zsidóságának megjelenítése is más fénytörést kap a teljes kötetek ismeretében, mely „szál” a válogatásokban szinte teljesen eltűnt. Somlyó másik, „zsidó életművének” valódi jelentőségére Kőbányai János hívta föl a figyelmet *Zsidó mezőkön* című Somlyó-válogatásával és könyvnyi terjedelmű tanulmányával (Múlt és Jövő, Bp., 2009).

Sajnos, végképp elveszettnek kell tartanunk az 1912-ben a megjelenés küszöbén álló *Zsidó mezőkön* című kötetet, melyhez Koszto-

lányi írt előszót. (A legutóbbi időkig még a kutatók előtt is rejtve maradt e mű.)

Költői életműve 1920 utáni korszakának leghitelesebb válogatását maga az átkozott költő készítette el a Rózsavölgyi és Társa által 1935-ben hirdetett, de meg nem jelent *Válogatott versei* számára. Ez a válogatás részben talán még rekonstruálható lenne a – több helyen lévő – hagyatékból.

Fönnyaradt egy verse, melyet a (tervezett) *Kalács* című verseskötete elé írt. Semmi közelebbit nem tudunk jelenleg róla. (Talán e terv rész volt a *Kenyér ABC* címen megjelent füzetecske is.)

A halála évében megjelent, igen sikerületlen *Válogatott versei* (a kötetek sorrendje is fölcserélődött benne) után mind igényesebb és terjedelmesebb válogatások következtek. Ebben szinte kizárólag Somlyó György lehetett a kezdeményező szerep, aki – ha nem is egyedül, de – legfőbb gondozója volt édesapja hagyatékának. Megjegyzendő, hogy minden nagyrabecsülésünk ellenére is, az átkozott költő utóéletének néhány visszássága is hozzá köthető a szövegkiadások terén.

Még az *összegyűjtött versei* címet viselő könyv (2002) is válogatás volt csupán (ez kerülhetett be a Fapadoskönyv kínálatába is, elég furcsán), melytől Térey János, a másik szerkesztő, elegánsan, de határozottan el is határolódott.

Minden kötetet eredeti formájában közlünk, az ékezeteket is beleértve, csupán néhány nyilvánvaló sajtóhibát javítottunk. Meghagytuk a korábbi kötetekben már megjelent verseket az újabb közlésük helyén is, vállalva az ismétlést – a kötetszerkezet megtartása érdekében, ragaszkodva a költő akaratához. Még akkor is, ha ma esetleg vitathatónak tűnik is gyakorlata.

Reménykedünk benne, hogy a költő által szerkesztett köteteinek eredeti formájukban közlésével új dimenzióval gazdagítjuk a Somlyó Zoltán-oeuvre értelmezési tartományát, s mindenekelőtt újabb olvasókat szerzünk költészetének.

Somlyó Zoltán verseskötetei

1. *Dalok a piros kendőtől a hatsattos czipőig*
(Bárd J. Kő- és Könyvnyomdája), Budapest, 1902, 62 o.
2. *Dél van*
Ifj. Árvay Sándor, Szeged, 1910, 96 o.
3. *Az átkozott költő. Megbeszélések az istennel*
Athenaeum, Budapest, 1911, 48 o. (Modern Könyvtár 65. szám, Magyar Költők IV.)
[*Zsidó mezőkön*, 1912 – nem jelent meg]
4. *Északra indulok*
Tevan-kiadás, Békéscsaba, 1912, 87 o.
5. *Sötét baldachin*
Athenaeum, Budapest, 1913, 70 o. (Modern Könyvtár 302-304. szám, Magyar Költők XIII.)
6. *A doberdói Mária*
Tábori Levél, Budapest, 1916, 16 o. (Tábori Levél 4. füzet)
7. *A halál árnyékában*
Benkő Gyula cs. és kir. udvari könyvkereskedő bizománya, Budapest, 1916, 48 o.
8. *Végzetes verssorok*
Galantai Gyula kiadása, Budapest, 1916, 32 o. (Galantai Könyvtár)
[*Nyitott könyv*. Lírai pamflett három részben
Tevan-kiadás, Békéscsaba, 1916, 68 o.]
9. *Jajgató Felicián*
[Kiadó nélkül], Budapest, 1919, kb. 130 o. [Csak a levonata maradt meg töredékesen, címlap nélkül.]
10. *Kármin*
Dr. Rácz Vilmos Könyvkiadóvállata, Budapest, 1919, 32 o. (Színház és Divat Könyvtár 4. szám)
11. *A férfi versei* – Kézirat helyett –
A szerző kiadás, Budapest, 1922, 79 o. [„Ebből a könyvből 100 számozott amateur-példány készült, a költő fényképével és kezevonásával.]

12. *Szűz Miléva*. Versciklus

[Kiadó, hely és év nélkül], 1924, 16 számozatlan lap. („Ez a könyv »kézirat gyanánt« összesen 300 példányban készült, kizárólag előfizetők részére. Könyvárusi forgalomba a könyv nem került.” – *Miléva*. *Egy szűz felszabadulásának története*. Erotikus versciklus. Én, Te, Ő. Temesvár, 1926, 66 o. Az 1924-es kiadást vettük alapul.)

[*Válogatott versei*

Rózsavölgyi és Társa, Budapest, 1935. Nem jelent meg.]

13. *Kenyér ABC*

Kiadja: 30 éves fennállása alkalmából A Magyar Sütők Országos Szövetsége, [Budapest, 1937], 8 számozatlan oldal.

DOKUMENTUMOK

az ismert, de meg nem jelent Somlyó-kötetéről

EGY ZSIDÓ VERSESKÖNYV ELÉ (1912.)

Szeretlek benneteket, messzi emberek,
kik ezt a sötét Daloskönyvet
valahol messze olvassátok.

Szeretlek benneteket: ezért fájt szívem
s ezért hangoltam össze régi éccakákon
zsidó sziveknek piros sebeit.

Im: vegyétek a sebeket, mert fájtak.
Most már szeliden behegedtek.
De mutassátok a betegeknek.

A betegeknek, akik némák lettek,
az ősi fájdalomtól, sütő naptul,
s új papot várnak ó-zsinagógákban
s meghatóbb imát várnak az új paptul.

Daloskönyv ez, egy új izraélitának
apadt vérével bőven permetezve.
Hozzátok szól, tanunak hiva Istent,
hogy amit látott, az mind megsebezte.

Szerény kis dalnok ő, a földön olcsó zsellér,
de szegény szemén füstös lángoszlopok cikáznak.
Lidércfények ezek, föl-föllobognak, és
a muló porhüvelyre élesen felvigyáznak.

Ti higgyetek neki, ha azt mondja, hogy fáj,
nincs bömbölő sikolya, imája van és könyje.
Szemének egyre fogy már az alkonyati táj,
sokszor gondol tirátok s a temető-göröngyre.

Egyenlőség, 1912. november 10.

*[A Rózsavölgyi és Társánál 1935-ben meghirdetett Válogatott versei című
kötet elé írt:]*

ELŐSZÓ

Harminc év alatt írott verseimből azokat vettem e könyv oldalaira, amelyek nekem a legjobban tetszenek, amelyek a legvégtesebb órákban születtek, amelyekről úgy érzem, hogy maguktól jöttek a világra – szerelem gyermekei. Nem szedtem őket időrendbe sem. Nem a költő fejlődése világlik ki ezekről az oldalokról, annál sokkal fontosabb: melyek azok a művei, amelyekre büszke s amelyek miatt élt.

Egymáshoz való viszonyuk sem időrendi, sem minőségbeli. Egyik sem akarja a másikat túlragyogni s egyik sem kívánja az elsőszülöttségi jogot. Mindegyik csak önmagáért van, mindegyik egy olyan világról beszél, amely távoli, mint a csillagok és közeli, mint a halál. Legjobban szerettem volna a verseket abc-sorrendbe szedni, mert mindegyik egészen én vagyok, mindegyik egyformán alázatos és egyformán önhitt.

Budapesten, 1935. őszén

KALÁCS

Egy tervezett verseskönyv elé

Jó anya cukorral, mákkal, mazsolával,
a foszló kalácsot tölti a javával.
Alul is, felül is zsírral jól megkeni, –
így lesz aromákkal, jó ízekkel teli.

Én is a versemet – olvasóm, gyermekem –
az élet ízével, zsírjával megkenem.
Megsütöm a lánggal-felhevített rácson,
az isten keze van ezen a kalácson.

Vedd, ím, vértfrissítő erő-eledelnek!
Míg jobbat kapsz, hosszú idők beletelnek.
Tele van éltető fájdalommal, kinnal;
mindenféle földi s égi vitaminnal...

Tele a gyümölcsök hólyagzó levével,
melyet a nap érlelt vörhenyes hevével;
tele a búzának aranyos porával,
mit az ég szentelt meg zápor-ostorával...

Tele bús ízével az alázkodásnak,
melyet az emberi szív úgy restel másnap;
tele csúf szavakkal, mérgezett igéekkel,
amiknek lángjában az önérzet ég el...

Tele van elapadt mellek sikolyával;
sorvadó csecsemők hangtalan jajával;
sosem-ringott bölcsők szívölő neszével;
vérbefulladt csókok százával, ezrével...

Tele van éktelen, vad acél-zörejjel;
vágott koponyákból villogó röhejjel;
sisteregve pergő gépszíj-csattanással;
ártatlan lelkeknek adott rossz tanáccsal.

Tele van harsogó véres-eres színnel;
kábító illattal, vágató benzinnel;
csípőket riszáló vad dzsessz-ritmusokkal;
rablott pénzen zabált félig-nyers husokkal...

Tele bűgásával repülőgép-szárnyak,
melyre a szegények soha fel nem szállnak;
tele van a kalács minden földi jóval:
bódítás mákjával, fel nem tört dióval...

Még tüzes fahéjnak rája hintegettem
forró könnyeimet... S lám-lám, éhes lettem!
Ez az én kalácsom! Semmi több, csak ennyi!
Üljetek le mellém, segítsetek enni!

[*Pesti Napló*, 1930. július 6.]

JEGYZETEK

Somlyó Zoltán néhány versét többféle címmel adta közre, kötetekben viszont számos verse, egy-egy ciklus részeként, cím nélkül szerepel (ilyenkor a mű első sorát tekintjük címmek). E verseknél nem adjuk meg az ismert címváltozatokat, ahogyan a szövegváltozatokat sem tüntetjük föl. A kötetek bemutatása a célunk. Az egyik legfeltűnőbb hiány lehet, ha valaki a *Hajnali imádság* című verset keresné a tartalomjegyzékben. (A *Megbeszélések az istennel*-ciklus első és utolsó darabjaként találja meg az olvasó: [A szűk könyök-uccán hazamegyek.] „címmel”.)

Nem vettük figyelembe a versek későbbi megjelenéseit, szövegváltozatait sem, mivel a leghitelesebb forrásnak tekintjük a kötetek anyagát, amiket még a költő rendezett sajtó alá. (Ezek a változatok a lapokban megjelent verseket összegyűjtő kötetben kapnak helyet.) Így az ékezesek is (néhány bizonytalan olvasattól eltekintve, ahol a papír és a tipográfia minősége nem tette lehetővé pl. a rövid és a hosszú i-betűk megkülönböztetését) a kötetbeli megjelenéseknek megfelelőek – vállalva a költő esetleges ritmikai (vagy csak sajtó-) hibáit.

Az első kéz elvét követjük, feladatunknak a kötetek hiteles reprodukálását tekintettük (egy esetben, *Jajgató Felicián*, a rekonstrukcióját is).

A *Jajgató Felicián* című kötetből hiányzó versek címét dölten szedtük és csillaggal láttuk el. A *Végrendelet* című versét, melynek befejezése a levonatból elveszett, az Egyenlőségben megjelent változata alapján egészítettük ki.

Zsoldos Sándor